

mače besede je podžigala oba, da sta vztrajala v najtežjih razmerah in v njih ustvarjala svoja slovstvena dela. Njuna pot je vodila mimo grozečnih prepadov, ki so vsak trenutek ogražali njuno osebno svobodo in pogosto njuno življenje. V službi prosvete in kulture sta prav s takim delom verjetno krotila fašistične mogočnike, da se je včasih morda le zganilo v njih kaj bolj človeškega in je bilo njih divjanje za slovensko skupnost na Goriškem manj pogubno. Njuno delo ima v kulturni zgodovini Slovencev važno mesto, ker dokazuje sedanjim in bo pričalo tudi bodočim rodovom, da nasilje ne more dokončno zmagati nad nezlomljivo silo duha.

Vedre, duhovite in vesele povesti Damira Feigla so bile goriškim in tržaškim Slovencem na tisti žalostni in dolgotrajni Kalvariji, ki jo označujemo kot fašistično dobo, vselej v tolažbo in razvedrilo. Njegove mikavne in privlačne snovi s področja izumov in iznajdb so nam razodevale v Feiglu nekakšnega modernega Julesa Verna, ki je s svojim prijetnim pripovedovanjem zabaval in vzgajal. Kakor je domiselni Francoz s preroškim duhom napovedal iznajdbe in dogodke, ki jih je poznejši razvoj tehnike in znanosti potrdil, druge uresničil in v marsičem prekosil, tako opazamo, da je bilo precej podobne bistrovidnosti tudi v nekaterih Feiglovih spisih. Njegova umetnost je bila vselej napredna.

Njegova dela so napisana v lepem jeziku in jasnem slogu, rišejo zanimive ljudi v vsakovrstnih položajih in v zanimivem, po večini goriškem okolju. Satirični nadih njegovih povesti je estetsko pretehtan in umerjen ter se nikjer ne razrašča v pretirano karikaturu. Feiglu pritiče odlično mesto med slovenskimi humoristi.

Andrej Budal

RAZGLEDI

PET NEMŠKIH ROMANOV

V Nemčiji se sicer danes tiska rekordno število knjig, vendar ima domača ustvarjalnost pri tem razmeroma majhen delež. Rane, ki sta jih nemški literaturi zasekala divjanje nacizma in vojna vihra, ne bodo tako kmalu zaceljene. To velja še posebno za področje romana. Umetniško pomembna nova dela te vrste so v današnji Nemčiji hudo redko posejana in resnično nadarjenih pripovednikov skorajda ni opaziti. Zato bomo, če pregledamo nekaj izbranih novejših nemških romanov, zajeli že velik del tistega, kar je vredno spoznati, in si ustvarili kar zadovoljivo široko podobo o današnjem nemškem romanu. Popolna ta podoba seveda ne more biti, saj je omejena že časovno: od Anderschevega »Zanzibarja«, s katerim mislimo začeti, do Cramerjevega in Gaiserjevega romana, ki naj zaključita naš pregled, je minilo samo leto dni.

Alfred Andersch je morda najvidnejši predstavnik napredne mlajše generacije. Iz podatkov o avtorju na ovitku romana lahko povzamemo, da je bil rojen 1914, da se je šolal za knjigotržca, postal z osemnajstim leti

komunist in bil zaprt v Dachauu. Potem je bil nameščenec v industrijskem podjetju, bil vpoklican, zbežal leta 1944 na italijanskem bojišču iz nemške vojske in prišel v ameriško vojno ujetništvo. Po vojski je bil urednik lista »Der Ruf«, vendar so zasedbene oblasti list hitro prepovedale. Potem je služboval pri radiu, pisal slušne igre in se kot esejist in polemik vneto bojeval proti raznim nezdravim pojavom v nemškem kulturnem življenju. V letih 1954–1957 je izdajal in urejal avantgardistični literarni dvomesečnik »Texte und Zeichen«, ki smo ga nekoliko spoznali tudi pri nas. Kot pripovednik je začel Andersch šele leta 1952 s kratko avtobiografično zgodbo »Die Kirschen der Freiheit«. V tej knjigi popisuje avtor svoj prebeg na italijanskem bojišču in ob tem išče odgovor na vprašanje, koliko osebne odločitve preostaja človeku nasproti diktatorski vsemoči. Knjižica je zbudila precejšnjo pozornost, vendar predvsem zavoljo kočljive teme ubežništva. Šele konec leta 1957 je Andersch izdal svoje drugo prozno delo, roman »Samsibar oder der letzte Grund«, in z njim bralce in kritike dosti bolj prepričal o svoji pripovedniški nadarjenosti. Da uspeh ni bil naključje, je pokazala pozneje, konec lanskega leta, izdana knjiga novel »Geister und Leute«. (Izmed 10 novel v knjigi jih je bilo 8 napisanih pred romanom.) Delo je tematično in slogovno tako mikavno, da se bomo skušali ob kakih drugih priložnostih povrniti k njemu.

Roman »Zanzibar« je značilen že po tem, da je pisatelj tudi v njem ostal pri svoji avtobiografični temi bega, samo da ga je tako rekoč razdelil na več oseb. V pozni jeseni 1938 — torej v času, ko se hitlerizem pripravlja na bojne pohode — se v zapuščenem pristaniščem gnezdecu Reriku na Mecklenburškem zbere petero ljudi, ki vsak po svoje želijo ubežati tiraniji. Ribič Knudsen je edini preostali član komunistične stranke v kraju in tudi sam ni več voljan delovati; hotel bi imeti mir, se hraniti za poznejše boje, ko bo več upanja v uspeh. K njemu prihaja na sestanek kot instruktor partije v Rusiji šolani Gregor z navodili, kakšna naj bo poslej partijska taktika. Ali tudi ta Gregor je že vzdovnil nad uspešnostjo svojega dela in se želi »umakniti«, to svojo pot šteje za zadnjo pred pobegom v svobodo. Na smrt bolni župnik Helander, pripadnik tistega dela protestantizma, ki se je najmočnejše upiral hitlerizmu (Bekennniskirche), hoče spraviti iz svoje cerkve v tujino plastiko neimenovanega naprednega umetnika (verjetno Barlacha), ki jo hočejo zaseči nacisti; seveda pa mu je jasno, da bo, če to stori, izgubil svobodo in življenje — »begunec« je torej v tem primeru le kipec; Judinja Judith je prišla v Rerik iz Hamburga, potem ko si je njena mati vzela življenje, da bi hčeri olajšala odločitev za pobeg na Švedsko; in peti begunec je mornarček, ki plove z ribičem Knudsenom in prebira Twainovega Huckleberryja Finna, pa bi hotel zbežati od doma po svetu kakor Huck in toliko drugih nekdanih fantov; zadnji razlog njegovega bega je to, da je »nekje Zanzibar, Zanzibar v daljavi, Zanzibar onstran odprtega morja, Zanzibar ali zadnji razlog« — to je dalo knjigi naslov.

Delo je napisano na svojevrsten način, ki se čudovito prilega snovi. Osebe uvaja avtor drugo za drugo, kakor vstopajo v dogajanje, v kratkih poglavjih ali bolje rečeno odlomkih, ki nosijo tudi ime po nastopajoči osebi. Pozneje, ko prihajajo osebe v stike med seboj, je v naslovih po več imen. Njihove usode se zelo umetelno prepletajo ob več stičnih predmetih. Eden izmed teh je Knudsenova barka, saj je beg vsakega izmed prizadetih pred-

vsem odvisen od nje. Drugi je kipec iz cerkve, ta ima celó širši, simboličen pomen. Predstavlja namreč »beročega samostanskega učenca« in je župniku simbol svobodnega verskega pričevanja. Gregorju in z njim avtorju in bralcu pa predvsem simbol *kritičnega* bralca, svobodnega bralca, tistega, ki se ne meni za svet okoli sebe in mirno bere naprej, tako da se mora tiranija naposled razbiti ob njem. Zato se partijski instruktor Gregor presenetljivo naglo pridruži župnikovi želji, ko zve zanjo, in sili ribiča, naj kip odpelje na Švedsko. Vendar bi bilo to dejanje navsezadnje le simbolično, brez prave človeške vsebine, ko bi se ne pridružila še Judinja Judith, ki jo je treba rešiti pogube. In naposled povezuje osebe in pripoved nenehno mornarčkovno premišljanje, ki je kakor grški zbor porazdeljeno med druge odlomke.

Od začetka, ki je morda nekoliko statičen in zato neizrazit, se dejanje naglo zaplete in zgodba dobi pravo napetost. V vedno novih srečanjih med osebami se začne razpletati: Gregor spravi ribiča tako daleč, da je pripravljen prepeljati kipec, noče pa Gregorja, in o Judithi sploh ne ve ničesar. Gregor jo pripelje s seboj in v odločilnem trenutku namesto prepričevanja uporabi fizično silo, vendar se ribič notranje poda šele, ko vidi, da Gregor sam ne misli več na beg. Tako ribič z mornarčkom odpelje kip in dekle na Švedsko. Mornarček uživa nekaj ur zaželene svobode, odločen, da se ne vrne več, vendar ga čut dolžnosti pripelje nazaj na barko. Gregor se vrne v Rerik, sede na svoje kolo in izgine. Župnik Helander se upre prihajajočim plenilcem z orožjem v roki in pade skoraj z zadoščenjem od njihovih strellov. V tem spopadu je kritika začutila eno izmed slabosti romana: z osebo božjega služabnika in njegovo predstavo o kristjanovih dolžnostih se tak nastop ne ujema. Podobno problematičen je na drugi strani instruktor Gregor, vendar je v njegovi osebi čutiti vsaj veliko spoznanje, da je treba za vsemi ideologijami na koncu videti predvsem živega človeka in njegovo blaginjo. Če izvzamemo še nekaj manjših hib, pa lahko vendarle rečemo, da je roman zelo uspel. Svojevrstni način pripovedovanja je Anderschu omogočil, da je osebe izredno ostro profiliral. Ker je vsakokrat v ospredju le ena ali dve, tri, je mogel avtor prepričevalno podati vsako izmed njih z vsemi njenimi človeškimi slabostmi in vrlinami. Morda je mornarček — čeprav ga je nemška kritika hvalila kot zelo posrečeno upodobitev mladega človeka, ki živi v svojem značilnem sanjskem svetu v nasprotju s pusto realističnostjo odraslih — vendarle gledal nekoliko preveč iz perspektive odraslega, manjka mu nekaj tistega čara, ki ga mora imeti mladost.

Posebno lepoto daje romanu mirni, uravnovešeni način pisanja. V tej knjigi je vse na svojem mestu, nič ni odveč, v središču pozornosti so ljudje in njihovi duševni boji, vendar pa so podani v nerazdružni enoti z okolico, z mestom in z naravo. Kar ni v tesni zvezi z dogajanjem, je potisnjeno ob stran — še nacisti so ves čas omenjeni le kot »die Anderen«. Kar malo ironije je v tem, da je največji propovednik »angažirane literature« in kritičnega pisanja dobil toliko hvale za svoje prelepe opise narave, pokrajine, pristanišča in morja — resda povsem zaslužno, toliko lepote je v teh njegovih opisih in podobah. Le eno za zgled: »Prazni dan se je napolnil: z očmi pošasti, ki so strmele v večnost ledenomodrega morja, z zlatom njegove prve izdaje nad dogmo, z lesenorjavo ravnodušnostjo nevernega bralca, z vetrno črnino las pred bledim, bežečim obrazom.« Ni dvoma, da je Ander-

schev »Zanzibar« eno najlepših del, kar jih je na področju romana dala napredna smer današnjega nemškega slovstva, pa tudi v novejši evropski literaturi bi mu šlo vidno mesto.

Kakor je uspeh »Zanzibarja« pripisati predvsem ubranosti med izbranim ciljem in uporabljenimi sredstvi, tako je zaradi previsoko postavljene nega cilja in prešibkih sredstev spodletelo Avstrijki Jeannie Ebner pri romanu »Die Wildnis früher Sommer«. Obravnavamo ga največ zato, ker je tipičen za neko zelo bogato vejo nemškega pripovedništva, ki daje spet in spet sadove. Vedno znova se bo v nemški literaturi — v tej kajpada le pogostejše kot v drugih — našel mlad talent, ki bo skušal na pragu zrelosti ujeti podobo svojega lastnega otroštva ali mladenišтва in podati z njo tudi prisposodobu za nekaj dosti širšega; navadno bi hotel avtor izraziti pomen človeškega bivanja sploh. Zgledov za taka avtobiografična dela, naj imajo obliko romana ali povesti, je v nemški literaturi dosti, med uspelimi novejšimi lahko navedemo »Die gläsernen Ringe« Luise Rinserjeve.

Jeannie Ebner je bila rojena (1918) v Avstraliji, vendar je zrastle na Dunaju. Pisati je začela šele s tridesetimi leti, predvsem pesmi, izdala pet let pozneje svoj prvi roman »Sie warten auf Antwort« in po novih petih letih drugega, zgoraj navedenega. Romana imata marsikaj skupnega. V obeh gre pravzaprav za nekakšen »izgubljeni raj«. V prvem romanu gre za človeštvo, kako je izgubilo raj »sanjskega stanja« in se »zbudilo« v svetu dejanj, ki ga je treba zdaj obvladati. Tako je v romanu podana kar vsa človeška zgodovina od Kajnovnega uboja do današnjega časa v svojevrstni združitvi realnosti z mitom. Prizorišče romana je skrivnostna pokrajina »Stromland«, človeštvu v njem pa vlada skrivnostni »Bauherr« iz »Übersee«, vendar se pokaže šele na koncu knjige v podobi »velikanke«, ki očitno predstavlja mater zemljo. V novem romanu predstavlja ta »izgubljeni raj« vrt za zidom in zaklenjenimi durmi v njem — to je izgubljeni raj, o katerem sanjajo, v katerega si želijo v »zgodnjih poletjih« nedorasla dekleta, ker jim je simbol in podoba drugačnega sveta, sveta mladosti in poezije.

Vsebinsko romana je težko navesti, ker je napisan v večkratnem prepletu sanj z resničnostjo. Dekle z imenom Maria je poročeno s slikarjem Lucianom, pripadnikom čudne rodovine Abouanov. V nekem času Maria začuti, da je njen zakon ogrožen, in začne iskati v življenju svojega moža. Tako odkrije v njem neuresničeno ljubezen do rano umrle sorodnice Pin, ki jo je Lucian dostikrat poskušil portretirati, pa se mu nikoli ni posrečilo; ta Pin ima še vedno neko čarobno moč nad njim. Ko Maria išče po preteklosti, se pogloblja v svojo lastno mladost, ki na čuden način hkrati postane Pinina — ob najdenem Pininem dnevniku se usodi zlijeta v eno in potem bralec nič več ne loči, katera je katera. Vmes so še poglavja o strašanski rodovini Abouanov, ki so sicer armenskega porekla, segajo pa očitno tja nazaj do Adama in so s svojo neugnano življenjsko silo zamišljeni kot drugi pol, nasprotje pesniške resničnosti. Čeprav bo morda kritika v delu odkrila te ali one odlike, je očitno vsaj to, da se Ebnerjevi sinteza sanjskega sveta z resničnim ni posrečila. Pisateljica bo morala očitno nekoliko zmanjšati svoje cilje in obrzdati svojo domišljijo, da bo dalo njeno pero kak zrelejši sad.

Zgled, da je taka združitev resničnosti in domišljije vendarle mogoča, je podal Curt Hohoff s svojim očarljivim delcem »Die verbotene Stadt«. Avtorju delamo sicer nekoliko sile, ko delo uvrščamo med romane, zakaj

sam ji je rekel povest, vendar je taka, da bi ji Francozi mirno rekli roman, zato verjetno nismo zagrešili prehude napake. O avtorju na kratko toliko, da je bil rojen 1913, da je napisal nekaj novel in povesti, popisal svoje vojskovanje v Rusiji v dnevniško pisani knjigi »Voina-voina«, ki je dobila precej hvala, napisal dva romana in dosti kritik in esejev.

Hohoffovo »Prepovedano mesto« je sicer tudi simbolična zgodba, vendar je povedana povsem realistično s kopico nazorno podanih drobnosti, tako da se bere kakor pustolovski roman. Pripovedovalcu da je oče že od mladih nog govoril o prepovedanem mestu, ki leži »v osrčju mesta Jenkinga« in je tako težko priti vanj. Pripovedovalec si najde tovariša in se odpravi na pot proti temu mestu. Po raznih prigodah — zdi se, da popotujeta po Orientu — prideta v Jenking. Po brezuspešnem lovu na enorožce — bajne živali vseh časov — se junak udeleži obrambe mesta pred napadajočimi Tatari, v boju je ranjen, s tem pa je, kakor v pravljicah, prebil preskušnjo: zbudi se v prepovedanem mestu. To je prastaro mesto, ki da si še danes lasti oblast nad svetom. Pripovedovalec najde tam po čudnih zapletih razne ljudi iz svoje preteklosti, pa tudi razne vrednote iz kulturnega življenja človeštva. To je kraj, kjer je »staro nezaslišano novo, resnično zares resnično in lepo zares lepo«. Gostje ne morejo dolgo ostati tam, pogostijo jih in potem morajo mesto zapustiti, vendar pripovedovalec »čuti, da ga nekaj navdaja z ognjeno razvnetostjo«, njegovo življenje je dobilo nov cilj.

Kakšno prisposodbo je hotel pisatelj podati s prepovedanim mestom, je bralcu dovolj očitno. Poglavitni mik zgodbe je ta, da je povedana epično, ob tem pa z očarljivim humorjem. To je resnično poetična pripoved, ki ima vse lastnosti tiste svojevrstne proze, kot jo poznamo v nemški literaturi od romantike naprej. Delce se zdi, kakor da je napisano v oddihu in za oddih, vendar je nedvomen dokaz, da bi se pisateljevemu peresu lahko posrečile tudi večje reči.

Približno isti čas sta lansko jesen izšla dva romana, ki sta si v nekem pogledu presenetljivo blizu, čeprav se sicer močno razločujeta. Druži ju namreč to, da prav kritično zavračata današnje »uspešno« nemško življenje, eden jezno in vihravo, drugi umerjeno in rahločutno, pa vendar nič manj odločno. Način obdelave, variiranje te teme je pri naših dveh pisateljih seveda zelo različno. Mislimo na novi deli Heinza von Cramerja in Gerda Gaiserja.

Heinz von Cramer v nemškem kulturnem svetu ni neznano ime. Nenaavadno je, da mladi mož (r. 1924) združuje v sebi dve nadarjenosti, glasbeniško in pisateljsko, tako da so Nemci iz njegovega peresa dobili že več del z obeh področij: glasbene librete (med njimi je najbolj znan libreto za Henzejevo opero »König Hirsch«), slušne igre, eseje in novele. Leta 1955 je Cramer objavil svoj prvi roman, »San Silverio«. Delo je presenetilo z nenavadno snovjo, kakršne od začetnika ne bi pričakovali, saj začenjajo mladi pripovedniki največkrat z avtobiografično snovjo. Na otok v Sredozemlju se vrne na stara leta izseljenka, ki ji je mož reven umrl v Ameriki. Ker se spodobí, da so umrli pokopani na domačem pokopališču, začne vdova zbirati denar za prevoz moževega trupla in posreči se ji, da iz revnih rojakov-otočanov z vsemi mogočimi nečednimi sredstvi naposled iztisne velikkansko vsoto, potrebno za prevoz. Sama je ob tem okamenela v brezčutno bitje, ki skorajda ne pozna več človeških čustev. To nekoliko grozljivo

zgodbo poživljajo le številna vrinjena poglavja, v katerih je v poetičnem jeziku popisan večni boj med elementi v podobah ptice, ribe in morja. S svojo malo privlačno snovjo pa roman vendarle ni mogel pritegniti ne bralcev ne kritike.

Povsem drugačnega značaja je Cramerjev drugi roman, ki je izšel z naslovom »Die Kunstfigur«. Če je bil »San Silverio« daleč od nemške resničnosti, pa je novi roman zajet naravnost iz nje in skuša ob tem podati kritiko svojega časa. Glavna oseba, ta »Kunstfigur«, mu je pisatelj Johann Maria Blitzki, ki se je kmalu prekrstil v Johna Belitza. To je mož, ki ima sicer nekaj pisateljskega daru, vendar je brez lastnih idej, človek, ki se boji resničnega doživljanja, ker bi bilo treba pri tem trpeti, do skrajnosti prilagodljiv računar, ki zmerom gleda le to, kam bi se oprl, v kaj bi se »vključil«, da bi dosegel uspeh, zaslužek in slavo. Zato se pridružuje vsakokratnim modnim gibanjem, po vrsti se zapisuje ekspresionizmu, »novi stvarnosti«, v času nacizma se prelevi v »Blut-und-Boden«-skega pisatelja, ker pa ne dobi pričakovane literarne nagrade, odide v emigracijo. Po vojski se vrne in nekaj časa dovolj uspešno niha med Zahodom in Vzhodom, skuša se uveljaviti zdaj tu zdaj tam, poskusi celo s spreobrnitvijo h katolicizmu in začne pisati življenjepis svetega Frančiška, ali to je že obupen skok, ki ne varuje pred padcem, in John Belitz si konča življenje s tabletami za spanje, ker se je preveč bal trpljenja.

Dolgo življenje Johna Belitza daje pisatelju priložnost, da razgrinja pred bralcem štirideset let nemške zgodovine. Prva leta weimarske republike, ko razrvani povojni svet išče predvsem kratkočasje in čutnih užitkov; trideseta leta, ko se za lepo zunanjo fasado že kažejo znamenja prihajajoče krize; leta nacistične tiranije; leta druge vojske in poveljne zasedene Nemčije z vsemi njenimi negativnimi potezami. Kakor ugotavlja nemška kritika, je avtor v romanu upodobil mnoge vidne rojake — nekatere, recimo Ernsta Jüngerja, spozna tudi manj izkušeno oko — čeprav je marsikje »razkrojil« osebnosti in iz njihovih lastnosti sestavil nove osebe. Cramerju se močno upira zlaganost, ki ima tako močen delež v kulturnem in sploh javnem življenju, zato z neusmiljenim porogom biča vse, kar se mu zdi v nemškem življenju vredno graje in zasmeha. Kritika je ob izidu romana presenečeno ugotovila, da imajo zdaj tudi Nemci svojega »jeznega mladeniča«, tudi če ni ravno najmlajši. Posebno jezen je Cramer na današnji čas, ki ga kajpada tudi najbolj pozna. Njegova kritika bonnske Nemčije je najbolj strupena, očitno zavoljo jeze nad tem, da se tudi zdaj, po veliki katastrofi, ni spremenilo nič bistvenega, da preteklost straši prav tako na klopih bonnskega parlamenta kot v zvezah »pregnancev« ali v neonacističnih mladinskih skrivnih društvih. V tej kritiki Cramer ne pozna mej in je morda nekajkrat ustrelil tudi preko cilja.

Ko se roman začne, je John Belitz že mrtev. Ob njegovem truplu smo priča nenavadnemu srečanju: tam se dobita nekdanji Belitzov tajnik, slabič, ki je svojega gospodarja že zdavnaj spregledal in ga vsa dolga leta onemoglo sovražil, ne da bi se bil znal odtrgati od njega, in nietzschejansko-eksistencialistično prismojen mladenič, ki si je ob branju neke slabe Belitzove knjige ustvaril nekakšne sanje o nadčloveku in si z njimi izpridil življenje, pa bi se hotel maščevati nekdanjemu maliku in ga ubiti, vendar je prišel malo prepozno. Temu zmedenemu človeku bivši tajnik v dolgih

poglavjih pripoveduje Belitzovo življenje, mladi zmedenec pa ga niti prav ne poslušal; kadar spregovori, vidimo, da je še vedno sredi svojih blodnih fantazij. Tako stojijo v ospredju romana tri osebe, izmed katerih sta dve izrazito zoprne, tretja pa zbujalca bralcu kvečjemu prezirno sočutje, tako da ima roman skozi in skozi nekaj neprijetnega, mučnega. In če ima pisatelj svojega Belitza za »Kunstfigur«, za nekakšnega robota ali lutko, ki deluje samo z nešteti »vzvodi in antenami, varovalkami in napeljavami za preplah«, potem je treba že reči, da se zdi taka tudi večina oseb v romanu: vse ali skoraj vse nastopajo in govorijo kakor lutke po avtorjevi volji in milosti. Le malo je izjem: Belitzov sin, ki se je izneveril očetu in pobegnil od doma; mladi pisatelj, ki ga je Belitz nekoč strahovito »zdelal« in mu uničil kariero, pozneje pa kupuje od njega rokopise in jih predeluje, da jih lahko izdaja kot svoja dela, ali Belitzov nekdanji učitelj »Löwchen«, ki konča svojo življenjsko pot v taborišču smrti. Ob vsej spretnosti Cramerjevega pisanja se bralec le s težavo prebija skozi sedem sto gosto potiskanih strani romana, zakaj ne more se ubraniti občutku, da se avtorju ni posrečilo predelati in prekasiti snov z jezo, ki se je nabrala v njem, v umetniško resnico. Kjer Cramer kritizira nemško resničnost, povsod čutimo, da je to obilica avtorjevih misli, ki bi bile prav tako lahko izražene v razpravi ali eseju, umetniško pa velik del snovi ni zaživel. Cramer piše z neverjetno lahkoto, neko témo zna variirati na nešteto načinov, pa vendar bi bilo tudi tukaj manj več: tega občutka se človek ne more znebiti, ko z nekakšnim olajšanjem odlaga zajetno knjigo iz rok. Tudi neprijetna izbira oseb najbrž ni naključje, temveč verjetno kaže na neko pomanjkljivost Cramerjevega čustvenega sveta, zakaj ob vsej različnosti snovi imata oba Cramerjeva romana tudi nekaj skupnega: da se s posebno ljubeznijo mudita ob nenavadnih, skoraj že zoprnih človeških postavah.

Založnik je čutil potrebo, povedati na ovitku knjige, da se ne strinja v vsakem pogledu z avtorjevim mnenjem. Vendar prišteva, kakor pravi, knjigo tistim redkim delom, ki so »prava diagnoza, pa tudi terapija«. Koliko bo knjiga res dosegla ta namen, je težko reči. Vsekakor je vzdignila precej prahu in prinesla avtorju tudi neko manj pomembno literarno nagrado. Prihodnost bo pokazala, ali bo Cramer še naprej ostal »jezen mladenič«, ali pa se bo po zgledu večine svojih tovarišev iz te družine umiril in postal spoštovan član svoje družbe. S pisateljskega stališča je seveda pomembnejše drugo vprašanje: ali bo našel protitežjo svojemu nezdravemu nagnenju do popisovanja moralno in človeško načetih ljudi.

Kdor si je ohranil v spominu rojstne letnice naših avtorjev, se bo morda začudil, kako je edino Cramer še »mlad« med njimi. Posebnost nemške današnje literature je res tudi ta, da se v njej oglašata vrsta ljudi, ki v vihnih zadnjih desetletjih niso mogli začeti o pravem času. To velja tudi za Gerda Gaiserja, pisatelja, ki je lansko jesen učakal že petdeseto leto. Začel je zelo pozno, z novelicami iz vojnega ali povojnega življenja, ki so imele še vse hibe začetniškega pisanja, zato je ostal precej časa neopažen. Vendar si je s pridnim pisanjem kmalu izbrusil jezik in slog, začel objavljati večja dela in se polagoma tako uveljavil, da ga danes štejejo med dvoje, troje ljudi, ki so up nemškega pripovedništva.

Izmed Gaiserjevih prejšnjih del omenimo vsaj »Eine Stimme hebt an«, roman o življenju povojnega povratnika, »Die sterbende Jagd«, poročilo o

propadu nemške letalske skupine, o katerem so rekli, da je edini res pesniški nemški roman o minuli vojski, svojevrstni roman o gori, »Das Schiff im Berg«, in zadnjo knjigo novel z naslovom »Einmal und oft«. Njegov novi roman ima naslov »Schlussball« z ironičnim podnaslovom »iz lepih dni mesta Neu-Spuhla«. Po kompoziciji knjiga prvi trenutek spominja na Anderschev »Zanzibar«, vendar je Gaiserjev roman komponiran dosti bolj umetelno. Vso zgodbo pripovedujejo »glasovi« šestih oseb, navedenih ob začetku knjige, pridružujejo pa se jim še štirje glasovi umrlih. Glasovi pripovedujejo predvsem o »zaključnem plesu«, o noči, v kateri neuspuhlski dijaki končujejo svoje plesne vaje z veliko plesno in družabno prireditvijo. Ta noč je žarišče, v katerem se v eksploziji razplete nekaj usod in konča dvojje življenje, ob tej katastrofi pa se tudi jasneje zariše ves značaj Neu-Spuhla, o katerem je nekje v knjigi rečeno, da ni bil mesto, temveč »nekaj, kjer prebivajo ljudje«. Glasovi pripovedujejo o plesu, kakor da je to dogodek izpred nekaj let, iz njihovega pripovedovanja pa dobiva bralec tudi podobo drugih oseb in celotnega mesta.

Kaj se torej zgodi v tej plesni noči? Soldner, učitelj brez spričeval in skušenj, zapušča kraj, ker so ga oblasti razkrile in odpustile. Pred odhodom bi hotel dobiti zase vdovo Andernothovo, ki jo ljubi, ta pa noče priznati za mrtvega svojega pogrešanega moža, zato snubca odbije. Na pol blazni bivši dijak Rakitsch, ki zasleduje njeno hčer, pomotoma napade mater, in ta ga v silobranu ubije. Žena novopečenega bogataša Föreckha, ki bi se imela preseliti v novo zgrajeno hišo, se v obupu nad svojim praznim življenjem zastropi s plinom.

Ozadje teh individualnih usod je življenje v Neu-Spuhlu. To mestece z ironično izbranim imenom je avtorju očitno zgled za restavracijsko blaginjo v Zahodni Nemčiji. Ob mestu so si po vojski zgradili tovarno, vendar preblizu, tako da jim rdeči prah iz nje pada po vsem mestu, tudi v stanovanja, in jim maže vse reči — prispodoba za njihove duše, ki so usmerjene le k materialnim užitkom. Mesto Neu-Spuhl je namreč grobo materialistično: »V Neu-Spuhlu pa imajo ljudje *denar* v glavi,« pravi eden izmed »glasov«. Zato tukaj ni nikake prave skupnosti med mladimi ljudmi, že v šoli se delijo po tem, koliko lahko kateri plača, in v prihodnosti se bodo ločili še ostreje po čerkovnih knjižicah in po položaju na družbeni lestvici. V takem okolju so prave vrednote brez cene: nič ne pomeni prijateljstvo, nič požrtvovalnost, pogum, moralna čistost, v veljavi je samo uspeh, bogastvo, zadovoljstvo, vse se ceni le po tem, »koliko je stalo«. V takem okolju uspevajo tudi sumljive eksistence, kot je mati Rakitscheva. S to presenetljivo ostro kritiko nemškega »gospodarskega čudeža« se Gaiser pridružuje von Cramerju, pa ne samo njemu. Vrsta današnjih nemških pisateljev od Koeppena in Bölla do Walserja je prav tako že podala ostro kritično podobo današnje nemške družbe. Res je, da je veljavnost Gaiserjeve podobe nekoliko omejena: to majhno gnezdo je nekako zaključeno samo v sebi, skoraj nič ne pljuska vanj iz velikega sveta, vsi pa vemo, da današnji svet predstavljajo predvsem velika mesta. Vendar je Gaiserjeva sodba tudi v tem ozkem krogu ostra zavrnitev današnje nemške resničnosti.

Glede oblike romana je treba izreči nekaj pripomb. Pripovedništvo si danes povsod po svetu išče novih poti in tudi nemško ne more biti izjema. Tako si tudi Gaiser skuša bralca pritegniti s svojevrstno kompozicijo ro-

mana. Kakor je avtorjeva spretnost občudovanja vredna, je treba vendarle reči, da ta način ni povsem brez izumetničenosti. Bralec nič ne ve, ob kakšni priložnosti govorijo vsi ti »glasovi«, tako da ni neke umetniške nujnosti zanje; lahko bi se tudi vprašal, kdo se več let po dogodku še natanko spominja vseh posameznosti — nebstvena drobnost, ki pa vendarle moti, da bi lahko bila bralčeva iluzija popolna in brez sence. Kot tudi sicer v svojem pripovednem delu, skuša Gaiser dati pesniški viziji širše dimenzije z udeležbo glasov umrlih, vendar njihova potrebnost ni povsod očitna in njihova izpoved ostaja ponekod preveč nejasna, da bi lahko dodala podobi nove poteze. In še o jeziku: v dobrih desetih letih se je Gaiser razvil v mojstra, ki ima svoj jezik čudovito v oblasti, posebno ko popisuje in ko prisposablja. Že pri enem prejšnjih romanov so zapisali o Gaiserju, da je njegov jezik nekje na sredi med Adalbertom Stifterjem in Ernstom Jüngerjem. Kdor pozna pisanje teh dveh mož, ve, da je ta hvala nekaj dvoreznega. Vsekakor preži na Gaiserjevo pisanje ves čas nevarnost, ker tako pisanje tu in tam le zadiši po narejenosti; večkrat je njegov jezik tudi »neprozoren«, ker mu avtor skuša dati preveč pomenov in pomembnosti.

Spričo krhkosti tako umetelno komponiranega dela je pravzaprav presenetljivo, da je bil roman konec lanskega leta najbolj brano domače literarno delo na nemškem knjižnem trgu in je dosegel v kratkega četrta leta tri natis. Očitno je Gaiser tudi že ime, ki »vleče«. Založnik napoveduje prevode v šestih deželah, med njimi tudi v Jugoslaviji. Po vsej verjetnosti bo to v srbohrvaškem jezikovnem območju, vendar bo knjiga tako le dostopnejša tudi našemu bralcu. Ni dvoma, da ob Anderschevem »Zanzibarju« med pregledanimi romani Gaiserjev najbolj zasluži pozornost. Med njima samima bi se bilo težje odločiti, kateremu bi dali prednost, gotovo pa sta pisateljema dober obet za prihodnost.

Janez Gradišnik

PODATKI O DELIH:

Alfred Andersch: SANSIBAR ODER DER LETZTE GRUND. Roman. Walter-Verlag, Olten und Freiburg im Breisgau. 1957. 212 str.

Jeannie Ebner: DIE WILDNIS FRÜHER SOMMER. Roman. Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln-Berlin 1958. 322 str.

Curt Hohoff: DIE VERBOTENE STADT. Erzählung. Carl Hanser Verlag, München. 1958. 161 str.

Heinz von Cramer: DIE KUNSTFIGUR. Roman. Verlag Kiepenheuer & Witsch, Köln-Berlin 1958. 704 str.

Gerd Gaiser: SCHLUSSBALL. Aus den schönen Tagen der Stadt Neu-Spuhl. — Carl Hanser Verlag, München, 1958. 280 str.